

*Η ΤΕΧΝΗ ΤΟΥ ΕΡΩΤΑ
ΣΤΗΝ
ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ*

3
2
3
5

ΑΠΟ ΤΟΝ ΗΣΙΟΔΟ ΕΩΣ ΤΟΝ 4ο αι. μ.Χ.

ΤΟ ΒΗΜΑ

ΤΟ ΒΗΜΑ

ΚΥΡΙΑΚΗ 20 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 2009

ΕΡΩΣ

Η ΤΕΧΝΗ ΤΟΥ ΕΡΩΤΑ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ *ΑΠΟ ΤΟΝ ΗΣΙΟΔΟ ΕΩΣ ΤΟΝ 4ο αι. μ.Χ.*

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΑΦΙΕΡΩΜΑΤΟΣ:
Καθηγητής ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΧΡ. ΣΤΑΜΠΟΛΙΔΗΣ
Διευθυντής Μουσείου Κυκλαδικής Τέχνης

ΕΡΩΣ

Από τη Θεογονία του Ησιόδου στην ύστερη Αρχαιότητα
Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης
10/12/2009 – 05/04/2010

«Ἔρως δ' ἐτίναξέ μοι φρένας
ὡς ἄνεμος κατ' ὄρος
δρύσιν ἐμπέτων»

«Ὁ Ἔρωτας μού συντάραξε τα μυαλά,
ὅπως ο ἄνεμος που πέφτει
πάνω στις βαλανιδιές
κατεβαίνοντας ἀπό το βουνό»

(ΣΑΠΦΩ, ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 47)

Ἀβέβαιος, ἀβρός, ἀβροπέδιλος, ἀγέρωχος, ἀγαλλόμενος, ἄγριος, ἄγρυπνος, ἀδόνητος, ἀήττητος, ἀθαμβής, ἀθάνατος, ἀλάστωρ, ἀληθινός, ἀνήμερος, ἀνίκητος, ἀνώνυμος, ἄρχων, ἄτεγκτος, ἄτρεπτος, ἄφθονος, ἄφρων, ἀφύλακτος, βαρύζηλος, βασιλεύς, βίαιος, γαμήλιος, γελῶν, γλυκύς, γλυκύπικρος, γνήσιος, γυμνός, δαίμων, δεινός, δέσμιος, δεσπότης, δολοπλόκος, δοξαστός, δραπετίδης, δριμύς, ἔμφυτος, ἐπίβουλος, ἑταῖρος, εὐμενής, εὐχαρις, ἐφίμερος, ἡγήτωρ ψυχῶν, ἡδύς, ἡλιος, ἡνίοχος, θερμός, θήλυς, θηρευτής, θρασύς, ἰατρός, ἱερός, ἱμερόεις, κάλλιστος θεῶν, κευθόμενος, κοινός, κοῦρος, κληδοῦχος, κύριος, λάβρος, ληστής λογισμοῦ, λυσιμελής, μέγας, μείλιχος, μειδιόων, μυσταγωγός, νήπιος, νοητός, νόθος, ὀνομαστός, ὀξύ δεδορκῶς, ὄσιος, οὐράνιος, παῖς, παιώνιος, παμφάγος, πανδαμάτωρ, πάνδημος, πικρός, πλαστός, πλανώμενος, ποικιλόπτερος, πτερόεις, πυρφόρος, σκότιος, συνεργός, σῶφρων, σωτήρ, τακερός, τοξαλκής, τοξότης, τραχύς, τριπανούργος, τύραννος, ὑπερπόντιος, φρενοκλόπος, φρενοληστής, φίλος, χρυσοκόμας, χρυσοφαής, ψυχῆς ἀκόνη, ψυχῆς μάγειρος, ὠκύς ...

Ὅ

πως μπορεί να αντιληφθεί κανείς από τα πολυάριθμα επίθετα που αναφέρθηκαν παραπάνω, είναι εξαιρετικά δύσκολο να ορίσει κανείς με λέξεις τον πλέον πολυεπίθετο θεό της αρχαιότητας, τον Ἔρωτα.

Η χώρα της γλώσσας είναι αδύνατο να χωρέσει το αχώρητο. Περιορίζομαι αναγκαστικά, ως εκ τούτου, να απομονώσω φράσεις από το *Συμπόσιον* του Πλάτωνα, όπου ο φιλόσοφος σε ένα χιαστί αντιμεταθετικό λογοτεχνικό σχήμα αναφέρει *στον πόνο, στον φόβο, στον πόθο και στον λόγο δηλαδή στη λογική αυτός είναι κυβερνήτης (λόγο), επιβάτης (στον πόθο), παραστάτης (στον φόβο) και σωτήρ άριστος (στον πόνο)*. Και συνεχίζει: *ούτε τιμές, ούτε πλούτος, ούτε άλλο ουδέν, όπως ο Έρωτας για να καταλήξει ότι αποτελεί πάντων θεῶν και ανθρώπων νόημα*.

Επομένως, πώς να χωρέσεις μέσα σε μια προσπάθεια – όσο σημαντική κι αν επιθυμείς να την πραγματώσεις στο πεπερασμένο πλαίσιο μιας Ἐκθεσης – τις πολυάριθμες όψεις και παραστάσεις μιας αρχικά απρόσωπης ενοποιητικής, ελκτικής και γονιμοποιού δύναμης που, στη συνέχεια, μετατρέπεται σε ανθρωπόμορφη θεότητα;

Για να είμαι ειλικρινής, δεν μπορείς! Απλώς το τολμάς.

Ο έρωτας –αντίθετα με ό,τι πίστευε στην αρχαιότητα η πλειονότητα των ανθρώπων– δεν ξεκίνησε ως γιος της Αφροδίτης αλλά ως δύναμη αρχέγονη. Ο Ησίοδος –γύρω στο 700 π.Χ.– αναφέρει ότι προϋπήρχε των θεών και των ανθρώπων. Ήταν μια από τις τρεις πρωταρχικές και αγέννητες οντότητες δίπλα στο Χάος και τη Γη. Ήταν η ενοποιητική δύναμη που εξασφάλιζε τη δυνατότητα αναπαραγωγής ακόμη και των ίδιων των θεών. Από το Χάος θα γεννηθούν το Έρεβος και η Νύχτα και από την ερωτική τους ένωση ο Αιθέρας και η Ημέρα (δηλαδή το φως). Γι' αυτό κι αργότερα σε απεικονίσεις των κλασικών χρόνων, η πρωταρχική αυτή θεότητα, ο Έρωτας, είναι παρούσα στη γέννηση της Αφροδίτης (ΕΙΚ. 1) που αναδύεται από τον αφρό της θάλασσας, καθώς ο Κρόνος ευνουχίζοντας τον πατέρα του Ουρανό, τού κόβει το ανδρικό μόριο και αυτό πέφτοντας στη θάλασσα την γονιμοποιεί. Από την ένωση αυτή προέκυψε η Αφρο-δίτη (η αναδυόμενη από τον αφρό). Και ενώ θα νόμιζε κανείς ότι το βασικό κοσμογονικό σχήμα που καθιερώνει ο Ησίοδος, είναι αυστηρό και ο Έρωτας είναι η απρόσωπη κοσμογονική δύναμη που ελάχιστη έχει σχέση με το ανθρώπινο ερωτικό πάθος (την κύρια έμπνευση της αρχαϊκής λυρικής ποίησης και μια από τις βασικές συνιστώσες της τραγωδίας), λίγο μετά την Ησιόδεια εισαγωγή, ο Έρωτας είναι: ο πιο όμορφος από όλους τους αθανάτους (Ησίοδος, Θεογονία 116 κ.εξ. «αυτός που παραλύει τα μέλη, και όλων των θεών και όλων των ανθρώπων κυριεύει την ψυχή και τη σύνεση»).

Ο Όμηρος δεν αναφέρεται στον θεό, αλλά προβάλλει έντονα το ηδονικό στοιχείο της συνουσίας, όπως πιθανότατα δεικνύει

ΕΙΚ. 1
Αττική ερυθρόμορφη πελίκη. Εικονίζεται η γέννηση της Αφροδίτης καθώς αναδύεται από τη θάλασσα, καλυμμένη από ένα κοχύλι. Ο Έρωτας φτερουγίζει και υποδέχεται τη θεά προτείνοντάς της το χέρι του, ενώ τη σκηνή παρακολουθούν ο Ερμής και ο Ποσειδών. Αποδίδεται στον Ζωγράφο της Ευρώπης. 370–360 π.Χ. Αρχ. Μουσείο Πολυγύρου, αρ. ευρ. V.90.144 (Διαχείριση: Αρχ. Μουσείο Θεσ/νίκης). © Αρχ. Μουσείο Θεσσαλονίκης

η απεικόνιση μιας συνεύρεσης πάνω σε έναν υστερογεωμετρικό κρατήρα από την Εύβοια, ή όπως οι πήλινες συνευρέσεις ζευγαριών ανάλογης χρονολογικής σειράς από το σπήλαιο της Ινάτου στην Κρήτη. Κορυφαία είναι η σκηνή της Ιλιάδας (Ξ 346 κ.εξ.) όπου η Ήρα, προκειμένου να απομακρύνει τον Δία από το πεδίο της μάχης του Τρωικού πολέμου, θα τον αποπλανήσει ερωτικά. Γοητευμένος ο πατέρας των θεών πέφτει στα δίχτυα της Ήρας και ολόκληρη η φύση συνδράμει με τις δυνάμεις της τη θεϊκή αυτή ερωτική ένωση: *«Μόνο έλα, εμείς τον έρωτα για λίγο να χαρούμε, /γιατί ως τώρα πόθος γυναικός ή και θεάς ποτέ δεν έγινε πιο δυνατός όσο σε θέλω και ο γλυκός με καίει πόθος.*

Και η φύση εβοήθησε χορτάρι να φυτρώσει, λωτός και κρόκος και νάκινθος μαζί με αυτά ένα στρώμα, που τους κρατούσε μαλακά πάνω στο χώμα, και ένα σύννεφο χρυσό όλο λαμπρή δροσιά τριγύρω».

Μόνον αργότερα στα τέλη του 7^{ου} αιώνα π.Χ. κυρίως η Σαπφώ, που τον αναφέρει ως *«γλυκύπικρον, άμάχανον ὄρπετον»*, δηλαδή γλυκύπικρο, ακαταμάχητο πλάσμα, δημιουργεί τον μύθο της γέννησης του Έρωτα από την Αφροδίτη, και λίγο αργότερα, στο περίφημο θραύσμα πίνακα (**ΕΙΚ. 2**) που μας δάνεισε το Μουσείο της Ακρόπολης, η μελανόμορφη αττική αγγειογραφία απεικονίζει την Αφροδίτη με τα δύο δίδυμα παιδιά της αγκαλιά, δεξιά τον Έρωτα και αριστερά τον Ίμερο, την γλυκεία επιθυμία.

Στην Έκθεση λοιπόν, για να αναφερθώ στο εξής στα κυριότερα τμήματά της, γίνεται προσπάθεια να φανεί πώς οι Έλληνες και εν μέρει οι Ρωμαίοι αντιλαμβάνονταν τον Έρωτα: ως κοσμογονική, ελκτική δύναμη, ως θεότητα, ως ανθρώπινη αξία αλλά και ως καθημερινή πράξη. Έτσι, ο κατά τα άλλα επικίνδυνος θεός, θα παρουσιαστεί ως γαλακτοτροφούμενο μωρό στην αγκαλιά στη μάνας του (**ΕΙΚ. 3**): *«Και γρήγορα ο Έρως πετάχτηκε στη λαμπερή αγκαλιά της μάνας του και όρμησε πάνω στα στήθια της στήθη... και λαίμαργα ήπιε όλο το γάλα»* (Νόννος, Διονυσιακά XLI, 137 κ.εξ.).

Άτακτο, σκανταλιάρικο παιδί που τιμωρείται με τρόπους κλασικούς (**ΕΙΚ. 4**), όπως περιγράφει ο Λουκιανός (Θεών Διάλογοι, Αφροδίτη - Σελήνη): *«Άσ' τα είναι άτακτος... πολλές φορές τον απείλησα ότι, αν δεν σταματήσει να κάνει αυτά τα πράγματα, θα*

ΕΙΚ. 2

Θραύσμα ενεπίγραφου
μελανόμορφου
αναθηματικού πίνακα.
Η Αφροδίτη κρατά στην
αγκαλιά της τον Ήμερο
(επιθυμία) και τον Έρωτα.
570-560 π.Χ.
Μουσείο Ακρόπολης,
αρ. ενρ. ΕΑΜ 15131
(GL 2526).
© Α' ΕΠΚΑ - Μουσείο
Ακρόπολης

ΕΙΚ. 3
Απουλική ερυθρόμορφη
αρυβαλλοειδής λίκυθος
με παράσταση Αφροδίτης
που θηλάζει τον Έρωτα.
Αποδίδεται στο
εργαστήριο του Ζωγράφου
του Θηλασμού.
360-340 π.Χ.
Αρχ. Μουσείο Τάραντα, αρ.
ευρ. 4530.
© Soprintendenza per i
Beni Archeologici per la
Puglia

ΕΙΚ. 4
Απουλικός ερυθρόμορφος
γαμικός λέβης με
παράσταση Αφροδίτης που
ετοιμάζεται να δείρει τον
Έρωτα με το σαντάλι της.
Αποδίδεται στο εργαστήριο
των Ζωγράφων του
Θηλασμού και του Salting.
360 π.Χ.
Αρχ. Μουσείο Τάραντα,
αρ. ευρ. 198314.
© Soprintendenza per i
Beni Archeologici per la
Puglia

τού σπάσω το τόξο και τη φαρέτρα, ότι θα τού πάρω τα φτερά, μέχρι και που του τις έβρεξα στα πισινάκια με το σανδάλι», ή και πιο ασυνήθιστους όταν πάνω στα σφραγίσματα της Δήλου¹ παριστάνεται με τη σιδερένια μπάλα του κρατούμενου στο πόδι, κουρασμένος να ξαποσταίνει στη δικέλα της καταναγκαστικής εργασίας του.

Παρουσιάζεται ως γονιμοποιός έφηβος (ΕΙΚ. 5), δαμαστής της πανίδας με ιδιότητες ανάλογες των ζώων που ιππεύει (π.χ. τράγο ή ταύρο, ζώα επιβήτορες που ωστόσο αυτός ορίζει και δαμάζει (ΕΙΚ. 6), εκπαιδευόμενος τοξότης (ΕΙΚ. 7), τοξότης

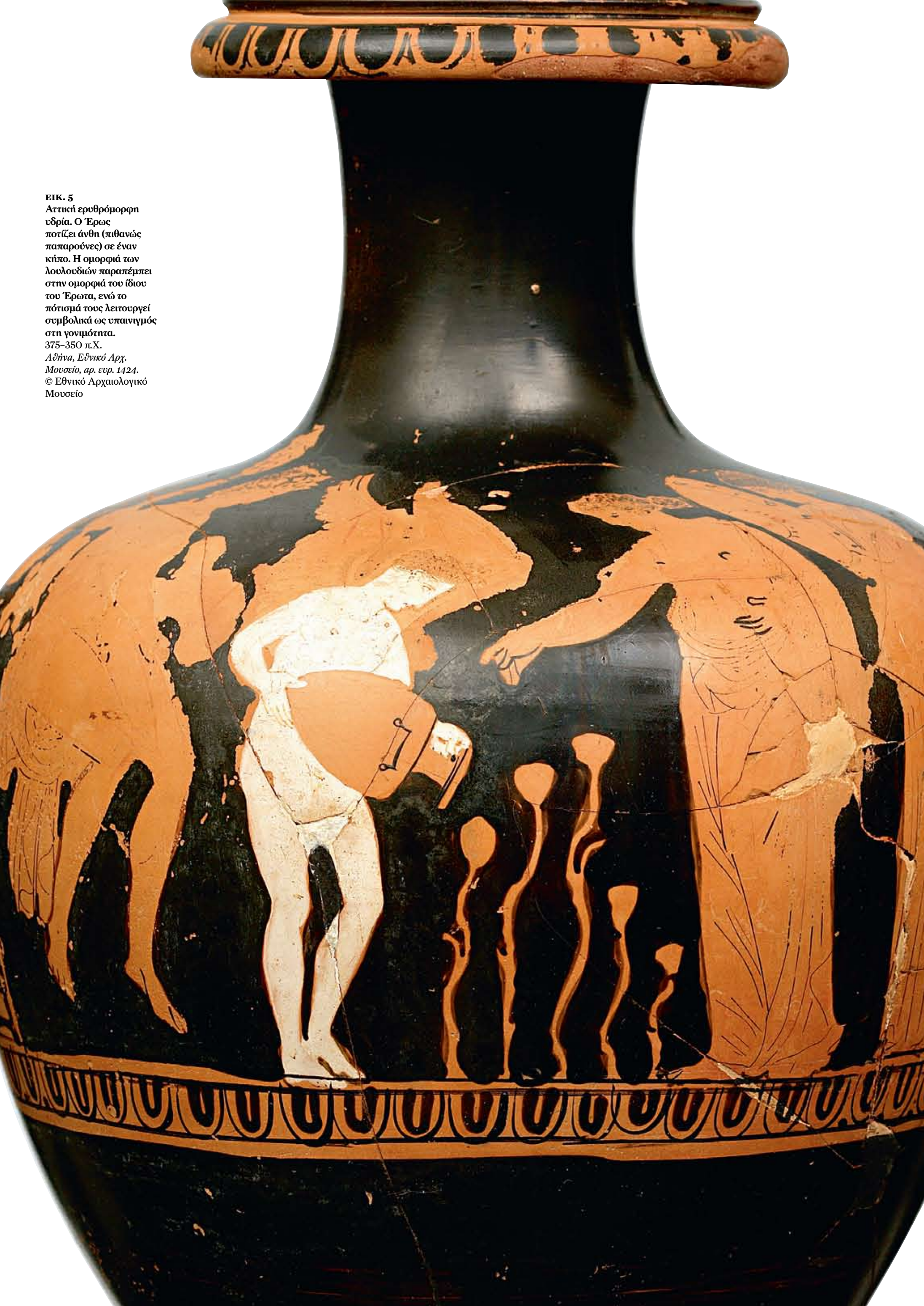
ΕΙΚ. 6
Πίλινο ειδώλιο Έρωτα που ιππεύει τράγο 350-150 π.Χ.
Αρχ. Μουσείο Λεμεσού,
αρ. ευρ. 143.
© Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου

ΕΙΚ. 7
Μαρμάρινο σύμπλεγμα Αφροδίτης που εκπαιδεύει τον Έρωτα στην τοξοβολία.
2ος-1ος αι. π.Χ.
Αρχ. Μουσείο Κω,
αρ. ευρ. 16321.
© ΚΒ' ΕΠΚΑ - Αρχ. Μουσείο Κω

¹ Σφράγισμα = αποτύπωμα δαχτυλιδιού πάνω σε πηλό (ρύπο), όπως κάνουμε εμείς σήμερα για να σφραγίσουμε ένα κείμενο με βουλοκέρι. Βλ. Σταμπολίδης 1992.

ΕΙΚ. 5
Αττική ερυθρόμορφη
υδρία. Ο Έρως
ποτίζει άνθη (πιθανώς
παπαρούνες) σε έναν
κίπο. Η ομορφιά των
λουλουδιών παραπέμπει
στην ομορφιά του ίδιου
του Έρωτα, ενώ το
πότισμά τους λειτουργεί
συμβολικά ως υπαινιγμός
στη γονιμότητα.
375-350 π.Χ.
Αθήνα, Εθνικό Αρχ.
Μουσείο, αρ. ευρ. 1424.
© Εθνικό Αρχαιολογικό
Μουσείο

δεινός (ΕΙΚ. 8), μουσικός (ΕΙΚ. 9), υποκριτής-ηθοποιός (ΕΙΚ. 10), εναγώνιος, τελετουργός (ΕΙΚ. 11), συμποσιαστής (ΕΙΚ. 12)...

ΕΙΚ. 8
Απουλική πελίκη τύπου
Γνάθια με παράσταση
Έρωτα τοξότη.
330-300 π.Χ.
Μπιτόντο, Αρχ. Μουσείο
Ιδρύματος De Palo-Ungaro,
αρ. ευρ. 23436.
© Soprintendenza per i
Beni Archeologici per la
Puglia

ΕΙΚ. 9
Χρυσό έλασμα (πιθανόν
από πόρπη) με Έρωτα
που παίζει κιθάρα.
Αρχές 2ου αι. π.Χ.
Αρχ. Μουσείο Φιλίππων,
αρ. ευρ. Δ 1453.
© ΙΗ΄ ΕΠΚΑ - Αρχ.
Μουσείο Φιλίππων

Από τα πιο ενδιαφέροντα τμήματα του όλου εγχειρήματος είναι η ενότητα *Έρωτες θεών και ηρώων*, μολονότι – για λόγους οικονομίας – αναγκαστήκαμε να μη συμπεριλάβουμε όλους τους θεούς ή όλους τους ήρωες, όπως ήταν ο αρχικός μας σχεδιασμός.

Ξεκινούμε με τον Δία κυρίαρχο να μεταμορφώνεται σε θεσπέσιο ζώο, που με τις παραδηλώσεις του ενεργοποιεί κάθε φορά διαφορετικά κλειδιά ερμηνείας. Ως ταύρος λευκός ξελογιάζει

ΕΙΚ. 10
Πίλινος λύχνος με τη μορφή
Έρωτα που κρατά θεατρικό
προσωπείο.
250-300 μ.Χ.
Αθήνα, Μουσείο Στοάς Αττάλου,
αρ. ευρ. L 3712.
© Α' ΕΠΚΑ - Μουσείο Στοάς
Αττάλου

ΕΙΚ. 11
Απουλικό ερυθρόμορφο ρυτό
σε σχήμα κεφαλής αιγοειδούς.
Ο Έρωσ, κρατώντας φιάλη και
κάδο, κατευθύνεται προς έναν
βωμό για να κάνει σπονδή.
Αποδίδεται στο εργαστήριο του
Ζωγράφου της Βαλτιμόρης.
330-300 π.Χ.
Ρούβο Απουλίας, Εθνικό Μουσείο
Jatta, αρ. ευρ. 35822.
© Soprintendenza per i Beni
Archeologici per la Puglia

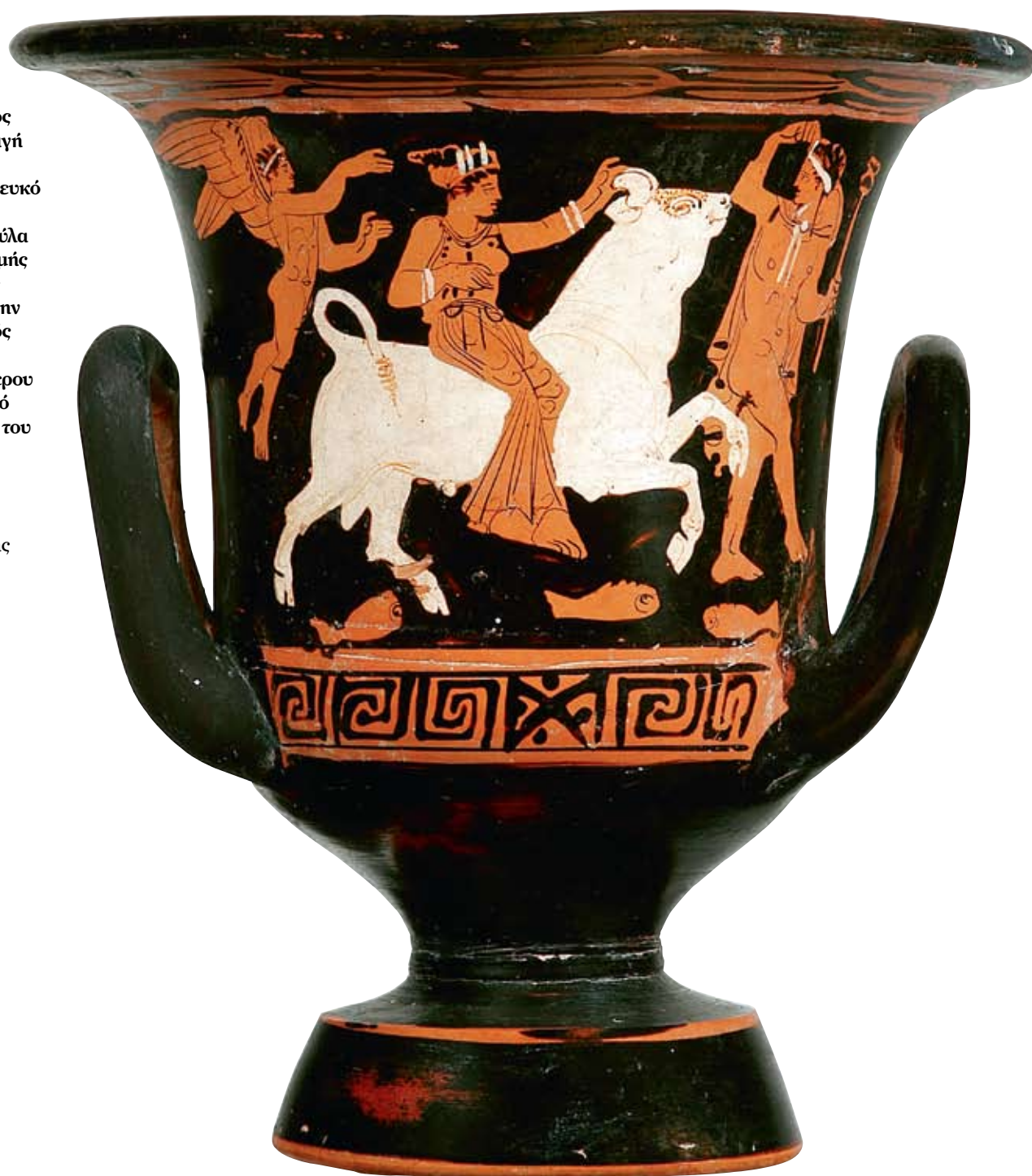
ΕΙΚ. 12
Πίλινο ειδώλιο Έρωτα.
Το ανάκλιτρο στο οποίο
είναι ανακλιμένος, η
κιθάρα που κρατά, και το
στεφάνι στα μαλλιά του
δηλώνουν ότι πιθανότατα
συμμετέχει σε συμπόσιο.
2ος αι. μ.Χ. Αθήνα,
Μουσείο Κανελλοπούλου,
αρ. ευρ. Δ 1255.
© Α' ΕΠΚΑ - Μουσείο
Κανελλοπούλου

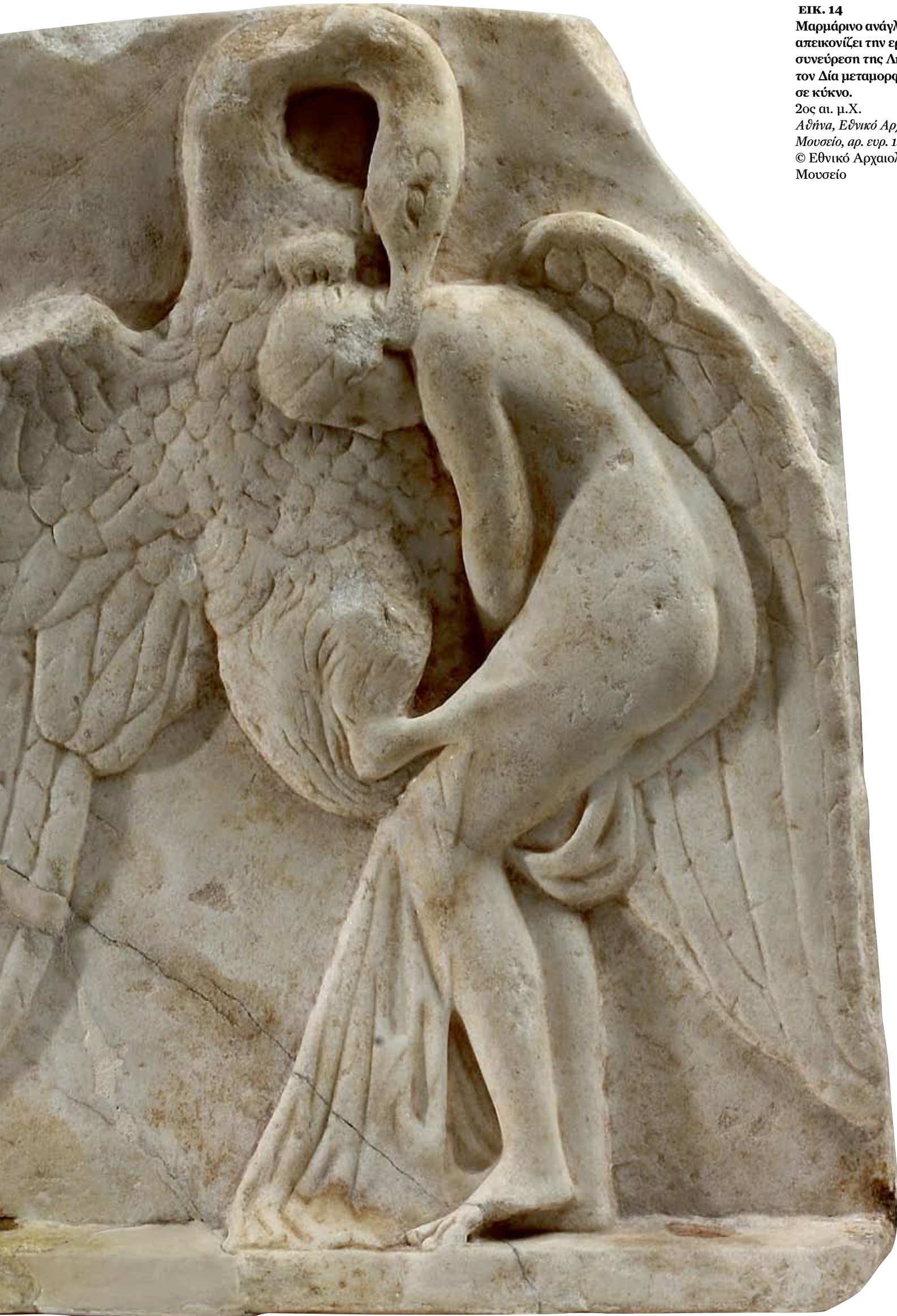
την Ευρώπη (ΕΙΚ. 13) και ως κύκνος με λανθάνουσα επιθετικότητα υποτάσσει τη Λήδα (ΕΙΚ. 14), άλλοτε ως αετός (ΕΙΚ. 15) και άλλοτε ως ενήλικος εραστής, δυνατός και ανθρώπινος αποπλανεί τον Γανυμήδη.

Ακόμα και η ίδια του η μάνα, η Αφροδίτη, χτυπημένη από τα βέλη του, περιβάλλει τον ιδεατά ωραίο Άδωνι (ΕΙΚ. 16) κρατώντας τον αγκαλιά για να τον γείρει προς το μέρος της καρδιάς: Στο Άσμα Ασμάτων (Σίρ Σιρίμ) παρόμοιες σκηνές άλλων ερωτικών πρωταγωνιστών περιγράφονται ως εξής: «Θεσ' με ως σφραγίδα επί την καρδιά σου, ως σφραγίδα επί τον βραχίονά σου, ότι κραταιά ως θάνατος αγάπη, πικρός ως Άδης ζήλος».

Ζηλιάρης, όπως ο θάνατος ζηλεύει τη ζωή, ο Έρωτας εξου-

ΕΙΚ. 13
Αττικός ερυθρόμορφος κρατήρας με την αρπαγή της Ευρώπης. Ο Δίας, μεταμορφωμένος σε λευκό ταύρο, μεταφέρει στη ράχη του τη βασιλοπούλα από τη Φοινίκη. Ο Ερμής προηγείται δείχνοντάς τους τον δρόμο προς την Κρήτη, ενώ ο φτερωτός Έρωας τούς συνοδεύει. Ομάδα του «απλούστερου στυλ». Πιθανότατα από το χέρι του Ζωγράφου του Κυνηγιού των Λαγών. 400 - 375 π.Χ. Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, αρ. ευρ. ΣΠ 26. © Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης

ΕΙΚ. 14
Μαρμάρινο ανάγλυφο που απεικονίζει την ερωτική συνεύρεση της Λήδας με τον Δία μεταμορφωμένο σε κύκνο.
2ος αι. μ.Χ.
Αθήνα, Εθνικό Αρχ. Μουσείο, αρ. ευρ. 1499.
© Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο

ΕΙΚ. 15
Μαρμάρινο τραπεζοφόρο. Ο Δίας, μεταμορφωμένος σε αετό, αρπάζει με τα νύχια του τον Γανυμήδη για να τον μεταφέρει στον Όλυμπο, όπου θα τον κάνει εραστή του και οίνοχοο των θεών.
Μέσα 2ου αι. μ.Χ.
Αρχ. Μουσείο Βέροιας, αρ. ευρ. Λ 376.
© ΙΖ' ΕΠΚΑ - Αρχ. Μουσείο Βέροιας

ΕΙΚ. 16

Αττική ερυθρόμορφη υδρία. Ο γοητευτικός Άδωνις, σημαντικός θεός της βλάστησης και της ευφορίας της γης, γέρνει στην αγκαλιά της Αφροδίτης. Το ερωτευμένο ζευγάρι περιστοιχίζουν φτερωτοί Έρωτες και προσωποποιήσεις διαφόρων αξιών και αρετών, όπως η Υγιεία, η Ευτυχία, η Ευδαιμονία, η Παννυχίς, η Πανδαισία, η Παιδιά, η Ευρυνόμη, η Χρυσόθεμις. Αποδίδεται στον Ζωγράφο του Μειδία. Περίπου 415 π.Χ. Αρχ. Μουσείο Φλωρεντίας, αρ. ευρ. 81948. © Soprintendenza per i Beni Archeologici per la Toscana

σιάζει όχι μόνον τις καρδιές των θεών αλλά και αυτές των ηρώων. Κεραυνοβόλος στα φυλλοκάρδια της Μήδειας (**ΕΙΚ. 17**) στο συναπάντημά της με τον Αργοναύτη Ιάσονα, μετατρέπεται αργά και βασανιστικά σε αγκάθι ζήλειας, «Όταν ο χρυσομάλλης Έρωτας τεντώνει τα δίδυμα τόξα του πόθου το ένα φέρνει την ευτυχία, ενώ το άλλο τη σύγχυση στη ζωή». (Ευριπίδης, *Ιφιγένεια εν Αυλίδι*, 549 κ.εξ.). Θολώνει το μυαλό και μετατρέπεται σε τρέλα, (**ΕΙΚ. 18**) που θα της οπλίσει το χέρι να σκοτώσει τα ίδια τα παιδιά της, επειδή είναι από τη δική του φύτρα. «Έρωτα εσύ με περισσή όταν λαβώνεις δύναμη, | μήδ' όνομα καλό από σε μήδ' αρετή μπορεί να βγει. | μα μετροημένα αν πορευτεί η Κύπριδα, άλλη σαν αυτή θεά δεν έχει νοστιμιά. | Ω δέσποινά μου, απάνω μου με το χρυσό δοξάρι σου μην ρίξεις την αφεύγατη σαΐτα | που 'χει την αιχμή βαμμένη στην αποθυμιά». (Ευριπίδης, *Μήδεια*, στ. 627-634).

ΕΙΚ. 17
Σικελικός ερυθρόμορφος
κρατήρας. Ο Έρως
ετοιμάζεται να εξαπολύσει
το μοιραίο βέλος με το οποίο
θα πυρπολήσει την καρδιά
της Μήδειας κυριεύοντας
την με ερωτικό πάθος
για τον Ιάσωνα, ο οποίος
παρακολουθεί την σκηνή.
350-325 π.Χ.
Αρχ. Μουσείο Λίπαρι
αρ. ευρ. 9405.
© Lipari, Museo
Archeologico Regionale
Eoliano "Luigi Bernabò
Brea"

ΕΙΚ. 18
Καμπανικός
ερυθρόμορφος αμφορέας.
Η Μήδεια, τυφλωμένη
από ερωτική ζήλεια
για την απιστία του
Ιάσονος, τον εκδικείται
δολοφονώντας τα παιδιά
τους. Η συγκεκριμένη
σκηνή παραπέμπει σε
θεατρική παράσταση της
τραγωδίας του Ευριπίδη
«Μήδεια», η οποία
διδάχθηκε το 431 π.Χ.
Αποδίδεται στον Ζωγράφο
του Ιξίωνα.
Περίπου 330 π.Χ.,
Παρίσι, Μουσείο Λούβρου,
αρ. ευρ. Κ 300.
© RMN / Apeiron Photos

Ως κλέφτης θεός υπεριπτάμενος πίσω από την κλεμμένη Ελένη της Σπάρτης (ΕΙΚ. 19), που κατέληξε Ελένη της Τροίας, αυτή η φωτεινή (από το σέλας που σημαίνει φως), η Σελάνα, η Σελήνη, η Ελένη.

Ως παρηγορητής στον αργαλειό της Πηνελόπης, ως πρώτη και τελευταία ματιά του Αχιλλέα που ερωτεύεται τη βασίλισσα των Αμαζόνων Πενθεσίλεια την ώρα ακριβώς που τη σκοτώνει (από τα ωραιότερα έργα της αρχαίας Ελληνικής τέχνης, έργο του Εξηκία, ένα ακόμα «θύμα» των αναγκαστικών περικοπών).

ΕΙΚ. 19
Απουλικός ερυθρόμορφος
γαμικός λέβητας με σκηνή
γαμήλιας προετοιμασίας.
Η Ωραία Ελένη κάθεται σε
κλίνη και οι θεραπαινίδες
της φροντίζουν για τον
γαμήλιο στολισμό της, ενώ
ο Έρωσ ίπταται φέρνοντας
μια ταινία για τα μαλλιά
της νέφης. Την σκηνή
παρακολουθεί ο Πάρις
δίχως να υποψιάζεται τις
συμφορές που θα φέρει
αυτός ο έρωτας.
Αποδίδεται στον Ζωγράφο
του Salting.
350-340 π.Χ.
Ρούβο Απουλίας, Εθνικό
Μουσείο Jatta,
αρ. ευρ. 36131.
© Sopr. per i Beni Arch.
per la Puglia

Και από τις ερωτικές περιπέτειες των θεών και των ηρώων, η Έκθεση προχωρεί στην ερωτική επιθυμία των ανθρώπων, στην αγωνία τους να τον κερδίσουν, να τον βιώσουν, ακόμα και να τον απωθήσουν, να τον καταραστούν. Ένα γεμάτο λαχτάρα ραβασάκι απλό, χαραγμένο πρόχειρα πάνω σε ένα κομμάτι πηλού, όπου ο ερωτευμένος νέος καλεί την ερωμένη στο σπίτι του, «Εὐμελὶς ἦκε | ὄς τάχος | Ἀρκέσιμος» (Ευμελίδα, έλα το ταχύτερο δυνατόν, Αρκέσιμος) είναι ο πρόγονος των σημερινών SMS των νέων ανθρώπων. Μπορεί αργότερα –όταν ο φτερωτός θεός έχει πια πετάξει μακριά ή όταν το αντικείμενο του πόθου δεν στέργει να

ΕΙΚ. 20 (δεξιά σελίδα)
Μολύβδινος κατάδεσμος.
Στο εγχάρακτο κείμενο της
κατάρρας ζητείται ο θάνατος
του Ερμιά μέσα από βαριά
εμπύρετη ασθένεια. Στην
πίσω όψη εικονίζεται ένας
δαίμονας που βασανίζει
τον Ερμιά.
4ος αι. μ.Χ.
Αρχ. Μουσείο Κω,
αρ. ευρ. Μ 18 (Ε48).
© ΚΒ' ΕΠΚΑ - Αρχ.
Μουσείο Κω

ενδώσει— η ερωτική επιθυμία να μετατραπεί σε κατάρρα. Πάνω σε ένα μολύβδινο φύλλο, που δεν λιώνει εύκολα (**ΕΙΚ. 20**), θα χαραχθούν κατάρρες και σκίτσα κατά του νεαρού Ερμιά, που σύρεται βιαίως από έναν δαίμονα-θεό και με ξόρκια τον καταριέται η ερωμένη του να βρει τον θάνατο από εμπύρετη αρρώστια, μια κατάρρα που ακόμη και σήμερα υπάρχει στα χείλη των απελπισμένων ερωτικά: «*Να λιώσεις όπως με λιώνει ο έρωτάς σου*».

Φυσικά, παρούσες είναι και οι ευτυχείς καταλήξεις, το γλυκό και τρυφερό πλησίασμα δύο ερωτευμένων στη γαμήλια κλίνη, οι θρησκευτικά και κοινωνικά συμβατές γαμήλιες τελετές (**ΕΙΚ. 21**), όπου ο πεπερασμένος έρωσ διαιώνίζεται αθάνατος μέσα από τη νόμιμη αναπαραγωγή, την επιβίωση της ομάδας, τη στήριξη της κοινωνίας, την ζωντάνια της ίδιας της αρχαίας πόλης.

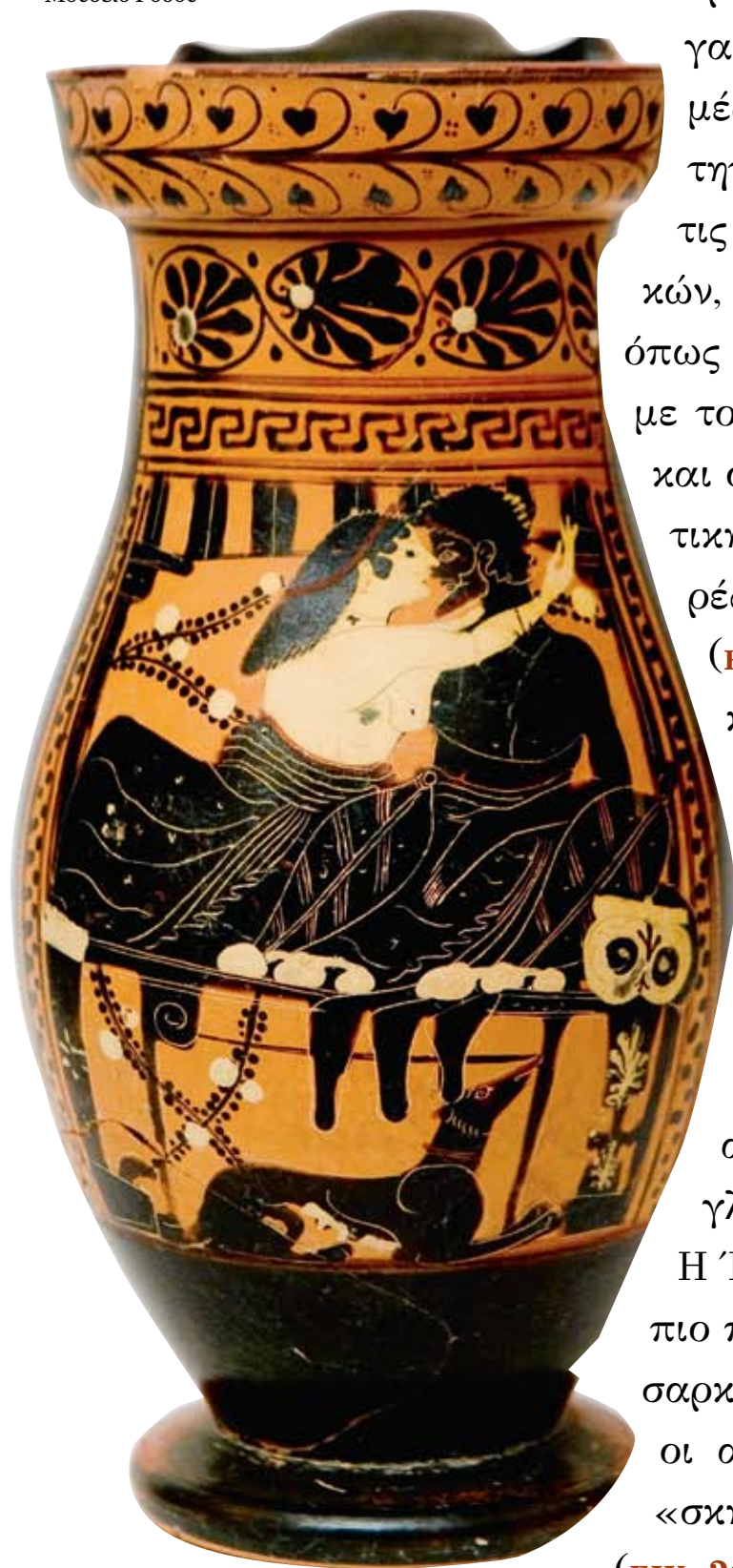
ΕΙΚ. 21
Πήλινη μίτρα και
σύγχρονο εκμαγείο.
Το σύμπλεγμα των
νεονύμφων που
αποδίδεται πάνω στη
νυφική κλίνη πιθανότατα
κοσμούσε το κάλυμμα
κάποιου χάλκινου πτυκτού
κατόπτρου.
350–300 π.Χ.
Αθήνα, Εθνικό Αρχ.
Μουσείο, αρ. ευρ. 19521.
© Εθνικό Αρχαιολογικό
Μουσείο

ΕΙΚ. 23
Αττική μελανόμορφη
όλπη. Η εταίρα προσφέρει
τις θωπιές της στον
συμποσιαστή.
Αποδίδεται στον Ζωγράφο
της Ρόδου 13472 (επώνυμο
αγγείο).
510-500 π.Χ.
Αρχ. Μουσείο Ρόδου,
αρ. ευρ. 13472.
© ΚΒ' ΕΠΚΑ - Αρχ.
Μουσείο Ρόδου

ΕΙΚ. 22
Πίλινο ακροκέραμο με
παράσταση ερωτικής
συνεύρεσης Σειλνού και
Νύμφης.
550-500 π.Χ.
Αρχ. Μουσείο Γέλας,
αρ. ευρ. 35702.
© Museo Archeologico
Regionale di Gela

Για να κρατήσει, ωστόσο, αυτή η ισορροπία του έγγαμου βίου, αλλά και να τιθασευτούν οι ορμές των νέων, οι άρρενες είχαν στην αρχαιότητα και άλλες ατραπούς διασκέδασης. Από τις απαγωγές ωραίων και επιθυμητών γυναικών, ως ζωώδες ένστικτο κτήσης και κυριαρχίας, όπως αυτό αποτυπώνεται στο νόμισμα της Θάσου με τον Σάτυρο, που θα μπορούσε να συμβολίζει και οποιαδήποτε αρπαγή και συνακόλουθη ερωτική έξαψη και πράξη (**ΕΙΚ. 22**), έως τις τρυφερές περιπτύξεις των συμποσίων με τις εταίρες (**ΕΙΚ. 23**), όπου χρησιμοποιούνταν αργότερα και αγγεία ερεθιστικά ιθυφαλλικά (**ΕΙΚ. 24**), ακόμη και αν καμιά φορά μπορούσαν οι κραιπάλες να έχουν «κακά» επακόλουθα, τουλάχιστον σύμφωνα με μια ερμηνεία της παράστασης του συμποσιαστή με τον πριπισμό πάνω στο ανάγλυφο της Κω (**ΕΙΚ. 25**). Η Έκθεση προχωρεί ακόμη πιο πέρα, στις απολαυστικές σαρκικές επαφές, αυτές που οι αρχαιολόγοι ονομάζουμε «σκηνές απείρου κάλλους» (**ΕΙΚ. 26**), έως το παραλήρημα των οργίων. Και ακόμα, δεν λείπουν

ΕΙΚ. 25
Μαρμάρινο ανάγλυφο με
σκηνή συμποσίου. Ένας
αυλητής παίζει μουσική,
ενώ μία ξαπλωμένη γυμνή
εταίρα αγκαλιάζει τον
συνδαιτυμόνα της που
κρατά λύρα. Παράλληλα,
ένα αγόρι σπεύδει να
βοηθήσει έναν γυμνό
άνδρα που βρίσκεται
πεσμένος στο δάπεδο
σε κατάσταση ερωτικού
παροξυσμού.
Περίπου 510 π.Χ.
Αρχ. Μουσείο Κω,
αρ. ευρ. 29.
© ΚΒ' ΕΠΚΑ - Αρχ.
Μουσείο Κω

ΕΙΚ. 24
Ενεπίγραφος σκύφος με
φαλλόσχημη προχοή.
Το αγγείο κοσμεύεται με
ερωτική σκηνή ζεύγους.
2ος αι. μ.Χ.
Αρχ. Μουσείο Ρόδου,
αρ. ευρ. Π 28015.
© ΚΒ' ΕΠΚΑ- Αρχ.
Μουσείο Ρόδου

ΕΙΚ. 26
Χάλκινο κάτοπτρο με ζεύγος σε ερωτική σκηνή. Η επιφάνεια κατοπτρισμού κοσμεύεται με τα 12 σύμβολα του ζωδιακού κύκλου.
1ος αι. μ.Χ.
Ρώμη, *Antiquarium Comunale*,
αρ. ευρ. AC 13694.
© Sovraintendenza per i Beni Archeologici di Roma

ΕΙΚ. 27
Αττική ερυθρόμορφη πελίκη με παράσταση γυμνής γυναίκας που βγάζει ομοιώματα φαλλών από ένα καλάθι, πιθανότατα στο πλαίσιο του εορτασμού των Αλώων.
Αποδίδεται στον Μύσωνα.
500 - 450 π.Χ.
Αρχ. Μουσείο Συρακουσών,
αρ. ευρ. 20065.
© Siracusa, Museo Archeologico Regionale "Paolo Orsi"

τελετουργίες κωμών και ολίσβων (**ΕΙΚ. 27**) (ανάλογες με τις γιορτές του σημερινού Μπουρανί στη Θεσσαλία) ή άλλα αποτροπαϊκά, ευγονικά ιθυφαλλικά σύμβολα (**ΕΙΚ. 28**). Επίσης, απεικονίζεται το δέλεαρ των ενηλίκων εραστών προς τους εφήβους ερωμένους (**ΕΙΚ. 29**), σαν έρωτες και αντέρωτες που παλεύουν (**ΕΙΚ. 30Α-Β**) με σώματα ανοιξιάτικα, εαρινά, με σώματα άφθαρτα ωραία, γιατί ωραίο είναι ό,τι είναι στην ώρα του. «Πιο γλυκό είναι το ερωτικό άνθος που ανοίγει στα δεκατέσσερα και όλο πιο γοητευτικό εκείνο των δεκαπέντε. Τα δεκαέξι

ΕΙΚ. 28
Μαρμάρινη πλάκα με ανάγλυφους λεοντόμορφους φτερωτούς φαλλούς. Η επιγραφή ΤΟΥΤΟ ΕΜΟΙ ΚΑΙ ΤΟΥΤΟ ΣΟΙ, σε συνδυασμό με την αποτροπαϊκή-προφυλακτική δύναμη των φαλλών, φαίνεται πως είναι ένα φιλικό καλωσόρισμα του ιδιοκτήτη της οικίας προς τους επισκέπτες, αλλά και υπόσχεση ότι θα μοιραστεί μαζί τους τις χαρές της ζωής.
Αρχές 1ου αι. π.Χ.
Αρχ. Μουσείο Δήλου,
αρ. ευρ. Α 4020.
© ΚΑ' ΕΠΚΑ - Αρχ. Μουσείο Δήλου

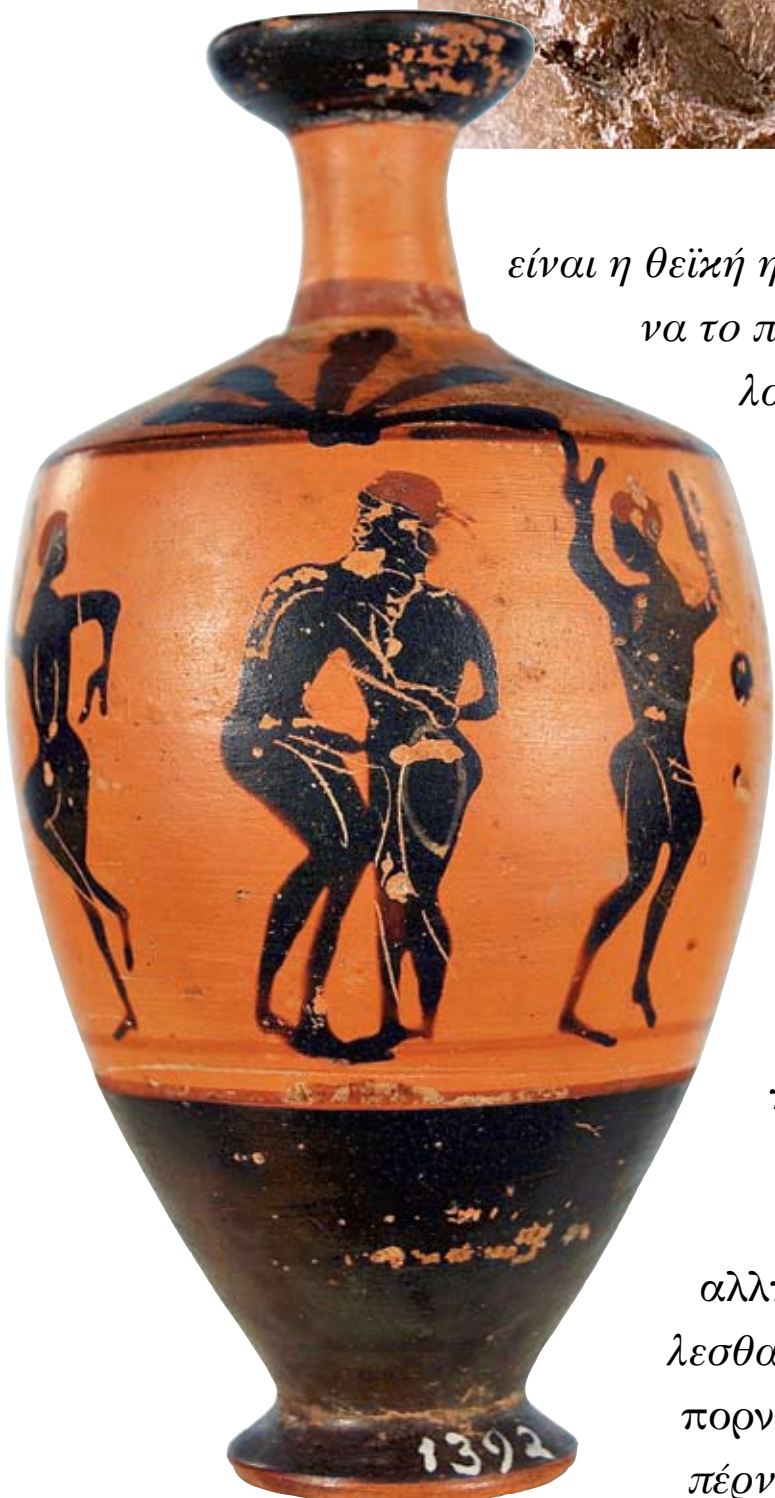

ΕΙΚ. 29
Αττική μελανόμορφη όλπη.
Ο ερώμενος κρατά τον
πετεινό που του προσέφερε
ως δώρο ο εραστής.
Αποδίδεται στον κύκλο
του Ζωγράφου
του Λούβρου F 161.
540-530 π.Χ.
Αρχ. Μουσείο Ρόδου,
αρ. ευρ. 1350.
© ΚΒ' ΕΠΚΑ - Αρχ. Μουσείο
Ρόδου

ΕΙΚ. 30Α
Πίλινο σφράγισμα με δύο Έρωτες που παλεύουν.
2ος - 1ος αι. π.Χ.
Αρχ. Μουσείο Δίλου,
αρ. ευρ. 74/580α.
© ΚΑ΄ΕΠΚΑ - Αρχ.
Μουσείο Δίλου

ΕΙΚ. 30Β
Αττική μελανόμορφη
λίκυθος. Ο εραστής
συνευρίσκεται με τον
ερόμενο στη στάση του
«διαμπρίζειν».
500 - 475 π.Χ.
Τσίβιτα Καστελλάνα, Αρχ.
Μουσείο του Agro Falisco,
αρ. ευρ. 1392.
© Soprintendenza per
i Beni Archeologici
dell'Etruria Meridionale

είναι η θεική ηλικία. Για τα δεκαεπτά όμως, δεν θα μπορούσα να το πω: μονάχα ο Δίας έχει αυτό το δικαίωμα». (Παλατινή Ανθολογία XII, 4). Φυσικά, θα πρέπει να διευκρινισθεί εδώ ότι στην αρχαιότητα οι ηλικιακές κατηγορίες διέφεραν από τις σημερινές σε αρκετά σημεία. Λόγου χάρη, κορίτσια στην ηλικία των 13-14 ετών ήσαν ήδη παντρεμένα και όταν οι αρχαίοι μιλούν για παιδιάς εννοούν εφήβους, όπου ερωτική και σεξουαλική διαπαιδαγώγηση είναι αναγκαία, όπως η ίδια η φύση ορίζει.

Δεν απουσιάζει από την έκθεση η γυναικεία αλληλεγγύη και περιποίηση με τη σκηνή του τίλλεσθαι (ΕΙΚ. 31), η προετοιμασία ή η εξαγορά των πορνών (ΕΙΚ. 32) (πόρνη και πόρνος από το ρήμα πέρνημι που σημαίνει πουλώ): «...τις φιλόμουσες

ΕΙΚ. 31
Αττική ερυθρόμορφη
κύλικα με δύο γυμνές
πόρνες σε σκηνή
καλλωπισμού. Η
γονατιστή πόρνη
επαλείφει την ηβική
περιοχή της όρθιας με
άρωμα ή αλοιφή, ίσως
μετά την αποτρίχωση.
Αποδίδεται στην
Κατηγορία του
Απολλοδώρου.
490 - 480 π.Χ.
Αρχ. Μουσείο Ταρκυνίας,
αρ. ευρ. 87778.
© Soprintendenza per
i Beni Archeologici
dell'Etruria Meridionale

Ἄκμῃ δωδεκέτους ἐπιτέρπομαι· ἔστι δὲ τούτου
χῶ τρισκαιδεκέτης πολὺ ποθεινότερος·
χῶ τὰ δῖς ἑπτὰ νέμων, γλυκερώτερον ἄνθος Ἐρώτων·
τερπνότερος δ' ὁ τρίτης πεντάδος ἀρχόμενος·
ἔξεπικαιδέκατον δὲ θεῶν ἔτος· ἑβδομαῖον δὲ
καὶ δέκατον ζητεῖν οὐκ ἐμόν, ἀλλὰ Διός.

Ποθητή εἶν' ἡ δροσιά του δωδεκάχρονου παιδιού, ἀλλὰ εκείνου
που εἶναι δεκατριῶν εἶναι πολὺ πιο ἐπιθυμητή.
Ακόμη πιο γλυκό εἶναι το ερωτικό ἄνθος που ἀνοίγει στα δεκατέσσερα
κι ὄλο πιο γοητευτικό εκείνο των δεκαπέντε.
Τα δεκαἑξί εἶναι ἡ θεϊκή ηλικία. Για τα δεκαεπτὰ, ὁμως,
δεν θα μπορούσα να το πω: μονάχα ο Δίας ἔχει αὐτό το δικαίωμα.
(Παλατινὴ Ἀνθολογία, XII, 4)

ΕΙΚ. 32
Αττική ερυθρόμορφη
πελίκη. Η καθιστή πόρνη
παίζει λύρα, ενώ ο πελάτης
κρατά πουγκί με χρήματα.
Αποδίδεται στον Ζωγράφο
του Ηφαίστου.
450-420 π.Χ.
Αρχ. Μουσείο Ρόδου,
αρ. ευρ. 12887.
© ΚΒ' ΕΠΚΑ - Αρχ.
Μουσείο Ρόδου

παγιδεύτρες των κερμάτων, τις γυμνασμένες φοραδίτσες της Αφροδίτης, που γυμνές στέκονται σε παράταξη...» (Εύβουλος, Παννυχίς, απόσπασμα 84). Άλλωστε, γνωρίζουμε από την αρχαιότητα μια ολόκληρη σειρά κατηγοριών από πόρνες: τις δεικτηριάδες, τις χαμαιτύπες, τις σποδησιλάυρες, τις λεωφόρους, για να φθάσει κανείς έως τις εξαιρετικές εταίρες, πολλές φορές με μόρφωση και επιρροή, όπως η Ασπασία η Μιλησία του Περικλή, η Φρύνη του Πραξιτέλη, μοντέλο για την αγαλματική απόδοση της ίδιας της θεάς Αφροδίτης, όπως αναφέρουν οι αρχαίες πηγές, η Λαΐς...

Ένα μικρό δωμάτιο ανακατασκευασμένο στον επάνω όροφο του Μουσείου (ΕΙΚ. 33), δίνει μια γεύση από τα γνωστά lupanaria (από το lupa που σημαίνει λύκαινα, σκύλα, πόρνη) της Πομπηίας με λιγοστό φως, ένα λιτό κρεβάτι που δέχτηκε εκατοντάδες σώματα σε στάσεις, όπως αυτές που εικονίζονται στις τοιχογραφίες που το κοσμούν και που, ως «σήμα κατατεθέν», δεν έχουν τίποτε να ζηλέψουν σε πρωτοτυπία από ανάλογες σημερινές. Αλλά

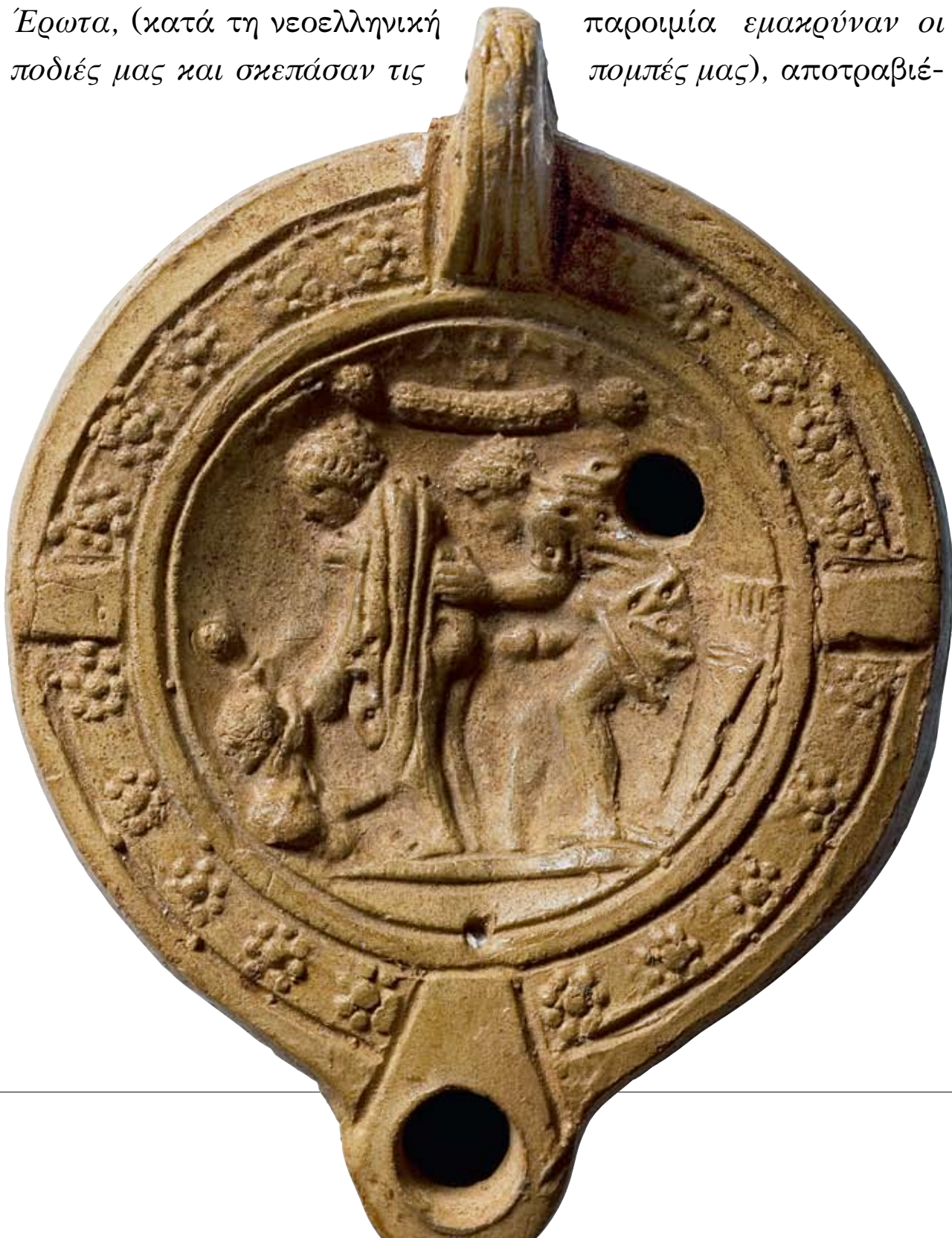
ΕΙΚ. 33
Αναπαράσταση ενός
δωματίου από το πορνείο
της Πομπηίας.

και στην ελληνιστική Δήλο (λιμάνι ελεύθερο από το 166 π.Χ. και μετά) κοντά στο ιερό του Απόλλωνα, το καπηλειό του ισογείου φιλοξενούσε στον πρώτο του όροφο μάλλον ένα πορνείο, όπως αυτό ερμηνεύεται από τα ευρήματά του, ψιμμύθια και νομίσματα από διαφορετικές περιοχές της Μεσογείου. Η ιστορία των εικόνων ως ιστορία των ιδεών διδάσκει ότι τα ισχύοντα στον ύστερο 6^ο αι. π.Χ. εξακολουθούσαν αμείωτα στον 3^ο αι. μ.Χ., όπως φανερώνουν σκηνές από την πρώιμη ερυθρόμορφη αγγειογραφία (ΕΙΚ. 34) και αποτυπώματα επί του κοίλου του δίσκου των λυχναριών (ΕΙΚ. 35).

Και ακόμα ένα γραπτό σημείωμα της Γλυκέρας από τη Σάμο (η Σάμος ήταν περίφημη στην αρχαιότητα για την ομορφιά των εταιρών της) και το ίδιο όνομα είχε και η ερωμένη του περιβόητου Μενάνδρου, ποιητή της Νέας Κωμωδίας. Σε αυτό το σημείωμα, η Γλυκέρα, κουρασμένη από τις γλυκόπικρες φροντίδες του Έρωτα, (κατά τη νεοελληνική παροιμία εμακρύναν οι ποδιές μας και σκεπάσαν τις

παροιμία εμακρύναν οι πομπές μας), αποτραβιέ-

ΕΙΚ. 35
Αττικός μονόμυξος λύχνος με ερωτική συνεύρεση ζεύγους. Αποδίδεται στο εργαστήριο του Πιρείθου. 3ος αι. μ.Χ. Λευκωσία, Κυπριακό Μουσείο, αρ. ευρ. D 2768. © Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου

ΕΙΚ. 34
Αττική ερυθρόμορφη
πελίκη. Ο πελάτης
συνευρίσκεται με την
πόρνη.
500 - 480 π.Χ.
Αρχ. Μουσείο Ταρκύνιας,
αρ. ευρ. RC 2989.
© Soprintendenza per
i Beni Archeologici
dell'Etruria Meridionale

ται από τον έκλυτο βίο, αφιερώνοντας έναν αναθηματικό πίνακα στη θεότητα, ανάλογο υποθέτω, με αυτόν που αφιέρωσε η Νίννιον, σήμερα στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Βλέπετε, οι άνθρωποι γερνούν και αλλάζουν και φθείρονται. Ο έρωτας όμως είναι αναλλοίωτος, ούτε γερνούσε ούτε γερνά: φτερωτός τοξότης, εξακολουθεί να γλιστρά και να ξεφεύγει ακόμη και από τον χρόνο, αφού αυτός γεννήθηκε πριν από τον Κρόνο, που ως Χρόνος καταβροχθίζει τα παιδιά του, όπως ο Χρόνος κάνει με όλους εμάς. Η μόνη διαφυγή από την τρέλα του Έρωτα είναι η μετατροπή του σε φιλότητα, σε αγάπη, που μπορεί να έχει διάρκεια και που με το χρόνο μεγαλώνει. Άλλωστε, για να μπορέσω να δώσω σχηματικά μια νέα εικόνα, το ρήμα που σε καμία άλλη γλώσσα του κόσμου δεν αρχίζει και δεν τελειώνει με το πρώτο και το τελευταίο γράμμα της αλφαβήτου είναι το ελληνικό ΑγαπΩ, που αρχίζει από το Άλφα και τελειώνει στο Ωμέγα. Μέσα σ' αυτό εμπεριέχεται όλη η δύναμη του κόσμου των συναισθημάτων, ο κύκλος της αρχής και του τέλους.

Στην Έκθεση, έστω και υπαινικτικά, υπάρχει μια μικρότατη ενότητα με Έρωτες που άλλαξαν τον ρουό της ιστορίας. Αποτυπωμένες κατατομές σε χρήματα αρχαία, σε κέρματα καθημερινής συναλλαγής, οι προτομές της Κλεοπάτρας, του Αντωνίου, του Ιούλιου Καίσαρα (ΕΙΚ. 36Α-Β-Γ), μνείες απλές ενός παράφορου Έρωτα, που έριξε τα ζάρια για να σβήσει το τελευταίο ελληνιστικό βασίλειο του Μεγαλέξανδρου (την Αίγυπτο) ώστε να μπορέσει να αναδυθεί μοναδική κοσμοκράτειρα στον αρχαίο κόσμο η Ρώμη.

Και ακόμη λιτά και επιγραμματικά, με δυο μονάχα λέξεις, ο Θουκυδίδης μάς παραδίδει την αλλαγή από την τυραννία των

ΕΙΚ. 36Α
Αργυρό δηνάριο Ρωμαϊκής Δημοκρατίας με την δαφνοστεφνή κεφαλή του Ιουλίου Καίσαρα. Η επιγραφή DIVI IVLI σχετίζεται με την μετά θάνατον θεοποίησή του από τη Σύγκλητο το 42 π.Χ. Νομισματοκοπείο: Ρώμη. Περίπου 40 π.Χ. Αθήνα, Νομισματικό Μουσείο, αρ. ενρ. ΝΜ 8558. © Νομισματικό Μουσείο

36Α

36Β

36Γ

ΕΙΚ. 36Β
Αργυρό τετράδραχμο. Στην πρόσθια όψη εικονίζεται η Κλεοπάτρα Ζ', η τελευταία βασίλισσα της ελληνιστικής Αιγύπτου. Νομισματοκοπείο: Ασκαλών Ιουδαίας. Περίπου 39-38 π.Χ. Αθήνα, Νομισματικό Μουσείο, αρ. ενρ. ΝΜ Σωλλ. Δημητρίου 1636. © Νομισματικό Μουσείο

ΕΙΚ. 36Γ
Αργυρό τετράδραχμο. Στην πρόσθια όψη εικονίζεται η Κλεοπάτρα Ζ', ενώ στην πίσω όψη εικονίζεται η κεφαλή του Μάρκου Αντωνίου. Νομισματοκοπείο: πιθανόν στη Συρία. Περίπου 36-34 π.Χ. Αθήνα, Νομισματικό Μουσείο, αρ. ενρ. ΝΜ ΑΕ. © Νομισματικό Μουσείο

Πεισιστρατιδών στη δημοκρατία του Κλεισθένη, στην αθηναϊκή δημοκρατία. Δύο λέξεις: «δι' ἐρωτικήν ξυντυχίαν» που θα πει: «με ερωτική αφορμή», αφού ο ερωτευμένος τύραννος, γιος του Πεισιστράτου, παρενοχλούσε τον Αρμόδιο και αυτός συνεννοημένος με τον εραστή του Αριστογείτονα, απάλλαξαν την Αθήνα από την τυραννία, φονεύοντας τον Ίππαρχο. Και οι Αθηναίοι τούς έστησαν αδριάντες, το γνωστό σύνταγμα στην αρχαία Αγορά.

Άφησα για το τέλος δύο σημαντικές ενότητες: τον **φιλοσοφικό** και τον **ταφικό** Έρωτα. Φυσικά, δεν θα μιλήσω εδώ για έννοιες κοσμογονικές των προσωκρατικών φιλοσόφων, αφού τα σχετικά περιλαμβάνονται στο κείμενο του Βασίλη Κάλφα στον Κατάλογο της Έκθεσης κι εξ άλλου οι έννοιες αυτές είναι δύσκολο να αποτυπωθούν στις παραστατικές τέχνες.

Η λειτουργία που θα μπορούσε να έχει ο Έρωτας στην προσωκρατική σκέψη είναι η προσωποποίηση της δύναμης ή η αιτία κίνησης των όντων στο σύμπαν. Στην πλατωνική, ωστόσο, φιλοσοφία τη λειτουργία αυτή αναλαμβάνει η ψυχή. Η κοσμική Ψυχή διευθύνει και κινεί τα πάντα στο σύμπαν, όπως η ανθρώπινη ψυχή ελέγχει και κινητοποιεί τον ανθρώπινο οργανισμό. Ο Πλάτων, τόσο στο *Συμπόσιον* όσο και στον *Φαίδρο*, θα αναθέσει στον Έρωτα έναν πρωτόγνωρο ρόλο. Η πιο ισχυρή και η πιο πολύπλοκη ανθρώπινη επιθυμία, λειτουργεί ως ανέλπιστος σύμμαχος στο δρόμο για την επιθυμία, ως ανέλπιστος σύμμαχος στο δρόμο για την αληθινή φιλοσοφία. Ο Πλάτων σκιαγραφεί μια κλίμακα ερωτικής ανάβασης, που διαδοχικά καλύπτει την έλξη κατ' αρχάς προς ένα ωραίο σώμα, μετά προς όλα τα ωραία σώματα, στη συνέχεια προς τις ωραίες ψυχές, κατόπιν προς τις ωραίες μαθήσεις, τις πιο εκλεκτές δημιουργίες, για να καταλήξει ότι ο πραγματικός του στόχος είναι το ιδεατώδες ωραίο, η Ιδέα της ωραιότητας. Ή η αέναη επιδίωξη του ιδανικού, όπως το θέλει ο Εμμανουήλ Κριαράς.

Όλα τα στάδια της ιστορίας του Έρωτα και της Ψυχής από το ελληνιστικό και το ρωμαϊκό μυθιστόρημα, εικονογραφούνται σε μια σειρά από σφραγίσματα της υστεροελληνιστικής Δήλου, σε πήλινα ειδώλια και μαρμάρινα αγάλματα. Η Ψυχή είτε ως πετα-

λούδα είτε ως ωραία γυναίκα σύρεται από τα μαλλιά, ο Έρωτας την αιχμαλωτίζει, τη σουβλίζει και τη σιγοψήνει στη φωτιά (ΕΙΚ. 37): «Μήπως δεν σ' το φώναζα ψυχή μου; Μα την Κύπριδα, θα σε πιάσει, / αχ ερωτοχτυπημένη εσύ, στην ξόβεργα μην πολυπλησιάζεις! / Δεν σ' το φώναζα; έπεσες στην παγίδα. Τί σπαρταράς μάταια / στα δεσμά σου; Ο ίδιος ο Έρωτας έδεσε τα φτερά σου / και σ' έριξε μέσ' στη φωτιά ...». (Παλατινή Ανθολογία, XII, 132, Μελέαγρος). Ακόμα, την αλιεύει ως ιχθύ (ΕΙΚ. 38), τη ζεύει σαν άλογο στο άρμα (ΕΙΚ. 39) Σ' αναζητώ αλλά εσύ δεν ακούς και δεν ξέρεις ότι

ΕΙΚ. 37
Πήλινο σφράγισμα. Ο Έρωας έχει σουβλίζει την Ψυχή-πεταλούδα και την καίει πάνω από τη φλόγα ενός θυμιατηρίου. Η δυσδιάκριτη επιγραφή ΔΙΟΔΩΡΟΥ δηλώνει τον κάτοχο του δαχτυλιδιού. 2ος-1ος αι. π.Χ.
Αρχ. Μουσείο Δήλου, αρ. ευρ. 74/7061β.
© ΚΑ΄ ΕΠΚΑ - Αρχ. Μουσείο Δήλου

ΕΙΚ. 38
Πήλινο σφράγισμα.
Ο Έρωσ κρατά καλάμι
και αλιεύει την Ψυχή-
πεταλούδα που εικονίζεται
αγκιστρομένη.
2ος-1ος αι. π.Χ.
Αρχ. Μουσείο Δίλου,
αρ. ευρ. 74/4807β.
© ΚΑ΄ ΕΠΚΑ - Αρχ.
Μουσείο Δίλου

ΕΙΚ. 39
Πήλινο σφράγισμα.
Ο Έρως κρατά
φοινικόκλαδο και πνιοχεί
άρμα που σέρνουν δύο
Ψυχές-πεταλούδες.
2ος-1ος αι. π.Χ.
Αρχ. Μουσείο Δήλου,
αρ. ευρ. 74/632β.
© ΚΑ΄ ΕΠΚΑ - Αρχ.
Μουσείο Δήλου

κρατάς τα χαλινάρια της ψυχής μου (Ανακρέων, απόσπασμα 378)
και συνάμα τη μαστιγώνει. Άλλοτε, όμως, είναι εκείνη που απο-
ποιείται την προσφορά του ή τον δένει σε κολώνα αιχμάλωτο.
Τον φτερωτό θεό ποιός τον έδεσε εδώ, ποιός τη γρήγορη φωτιά |
αιχμαλώτισε; Ποιός τόλμησε ν' αγγίξει τη φλεγόμενη φαρέτρα, |
και ποιός τράβηξε πίσω τα χέρια που ρίχνουν τα γοργά βέλη | και
τα σφιχτόδεσε πάνω στη γερή κολώνα; (Παλατινή Ανθολογία XVI,
195, Σάτυρος).

ΕΙΚ. 40
Πήλινο ειδώλιο Έρωτα
που έχει αποκοιμηθεί
ακουμπισμένος σε
ανεστραμμένη δάδα.
200-250 μ.Χ.
Αθήνα, Μουσείο Στοάς
Αττάλου, αρ. ευρ. T 333.
© Α΄ ΕΠΚΑ - Μουσείο
Στοάς Αττάλου

Τελικά, μετά από όλα τα βάσανα και τις δυσκολίες που περνούν, βρίσκουν την ευτυχή ένωσή τους (**ΕΙΚ. ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ**).

Τέλος, την ίδια εποχή, όπως και στα ρωμαϊκά αυτοκρατορικά χρόνια, υπάρχει μια πληθώρα παραστάσεων ενός παιδιού έρωτα, γυμνού, με ξανάστροφη την άλλοτε αναμμένη προς τα πάνω δάδα. Η επιστημονική *communis opinio* είναι ότι πρόκειται για δαίμονες που εκπροσωπούν το πνεύμα των τεθνεώτων, εκείνο ακριβώς το πνεύμα που τους συντρόφευε σε όλες τις ευχάριστες, ηδονικές στιγμές της ζωής.

Τώρα πια, η σβησμένη φλόγα και το κουρασμένο, άτονο ή και κοιμισμένο σώμα (**ΕΙΚ. 40**), μετατρέπει τους ερωτιδείς αυτούς σε εξάγγελους του θανάτου, όπως σημειώνει ο Ιωάννης Τουράτσογλου στον Κατάλογο της Έκθεσης. Ίσως η τελευταία αυτή ιδιότητά τους, μαζί με την άλλη, την πρωταρχική, του δημιουργού της ζωής, πιστοποιούν με τον πιο αποκαλυπτικό τρόπο την αιώνια φύση του Έρωτα, αφού ο ακαταμάχητος αυτός δαίμονας εκπροσωπεί ταυτόχρονα τόσο την αρχή όσο και το τέλος του κόσμου.

Πίσω όψη μολύβδινου κατάδεσμου (ΕΙΚ. 20, σελ. 21).
Εικονίζεται ένας δαίμονας που βασανίζει τον Ερμία.
4ος αι. μ.Χ. Αρχ. Μουσείο Κω, αρ. ευρ. Μ 18 (Ε48).
© ΚΒ' ΕΠΚΑ - Αρχ. Μουσείο Κω

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Σταμπολίδης 1992 = Σταμπολίδης Ν. Χρ., *Τα σφραγίσματα της Δήλου*, τόμος 2. *Ο Ερωτικός κύκλος Α΄*, Paris, De Boccard.
2. Κατάλογος = Σταμπολίδης Ν. Χρ. – Τασούλας Γ. (επιμ.), *Έρωσ. Από τη Θεογονία του Ησιόδου στην ύστερη αρχαιότητα*, Κατάλογος της Έκθεσης, Αθήνα 2009, Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης.

Την έκθεση «ΕΡΩΣ. Από τη Θεογονία του Ησιόδου στην ύστερη αρχαιότητα», που εγκαινιάστηκε στις 10 Δεκεμβρίου 2009 και θα διαρκέσει έως τις 5 Απριλίου 2010 καθώς και τον επιστημονικό της κατάλογο επιμελήθηκαν ο Καθηγητής Ν. Χρ. Σταμπολίδης και ο επιμελητής του ΜΚΤ Γιώργος Δ. Τασούλας.

Η έκθεση πραγματοποιήθηκε χάρη στη δωρεά του Ιδρύματος «Σταύρος Νιάρχος» και με την υποστήριξη της Cosmote, ενώ η έκδοση του καταλόγου χάρη στη δωρεά του Ιδρύματος Ιωάννου Φ. Κωστοπούλου.

Τις μεταφορές και τη φιλοξενία υποστήριξαν η Aegean Airlines και τα Classical Hotels.

Χορηγοί επικοινωνίας η εφημερίδα ΤΟ ΒΗΜΑ, το in.gr, και η ΕΡΤ.

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ

Μαρμάρινο σύμπλεγμα Έρωτα και Ψυχής που αγκαλιάζονται και ετοιμάζονται να ανταλλάξουν θερμό φιλί. Η σύνθεση, γνωστή και ως «η επινόηση του φιλιού», αντιγράφει ένα αγαματικό σύμπλεγμα των ελληνιστικών χρόνων και θεωρείται ότι απεικονίζει την ένωση της ανθρώπινης ψυχής με τον θείο έρωτα.
2ος αι. μ.Χ. Ρώμη, Μουσεία του Καπιτωλίου, αρ. ευρ. MC 408.

© Roma, Musei Capitolini

ΜΟΥΣΕΙΟ ΚΥΚΛΑΔΙΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ: Νεοφύτου Δούκα 4, Βασ. Σοφίας & Ηροδότου 1, www.cycladic.gr

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: Γιάννης Καρλόπουλος / ΤΟ ΒΗΜΑ

Μαρμάρινο άγαλμα Έρωτα
που τεντώνει το τόξο του.
1ος ή 2ος αι. μ.Χ.
Παρίσι, Μουσείο Λούβρου, Τμήμα
ελληνικών, ρωμαϊκών και ετρουσκικών
αρχαιοτήτων, αρ. ευρ. MR 139 (MA 449)
© RMN / Apeiron Photos

